

Dr Michał Słowikowski

Katedra Systemów Politycznych

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

Uniwersytet Łódzki

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Michał Słowikowski

2. Posiadane dyplomy, stopnie:

– 2006 rok: stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce nadany uchwałą Rady Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 1 grudnia 2006 roku; rozprawa doktorska na temat *Rola prezydenta Federacji Rosyjskiej w procesie kształtowania stosunków federacyjnych w Rosji* została przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Alicji Stępień-Kuczyńskiej, recenzentami w przewodzie doktorskim byli: prof. dr hab. Marek Barański i prof. dr hab. Andrzej Czajowski;

– 2001 rok: tytuł magistra na kierunku stosunki międzynarodowe na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, praca magisterska na temat: *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w latach 1991-2001: Wymiar polityczny i geopolityczny* została przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Alicji Stępień-Kuczyńskiej; studia ukończone z wynikiem bardzo dobrym. Praca została wyróżniona w konkursie pod auspicjami Szkoły Głównej Handlowej i Stowarzyszenia Współpracy Polska -Wschód.

3. Informacje dotyczące zatrudnienia w jednostkach naukowych:

16 lutego 2004 roku zostałem zatrudniony w Katedrze Systemów Politycznych WSMiP UŁ na stanowisku asystenta; od 1 stycznia 2007 pracuję w Katedrze Systemów Politycznych jako adiunkt.

Od roku 2010 pełnię funkcję Pełnomocnika Dziekana Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ ds. studenckich praktyk zawodowych

4. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art.16 ust. 2 z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz.595 ze zmianami):

a. tytuł osiągnięcia naukowego

Jedna Rosja w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej

b. autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa:

Michał Słowikowski, *Jedna Rosja w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej*, 2018, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, ss. 550.

c. omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Zainteresowanie problematyką funkcjonowania systemu politycznego współczesnej Rosji od chwili rozpadu Związku Radzieckiego nie słabnie w literaturze przedmiotu. W znacznym stopniu uwaga politologów, analityków i ekspertów, skoncentrowana jest na zagadnieniach dotyczących polityki zagranicznej, czy też szeroko rozumianej aktywności Rosji w systemie stosunków międzynarodowych. Co jest zupełnie zrozumiałe biorąc pod uwagę czynniki strukturalne (potencjał państwa, doświadczenie historyczne miejsca i roli Rosji na arenie międzynarodowej) i procesualne (dążenie do „odnalezienia się” w nowych, po-zimnowojennych realiach międzynarodowych; poszukiwanie przez rządzących Rosją dodatkowej społecznej legitymacji). Proces kształtowania tożsamości międzynarodowej Rosji, dokonywał się pod silnym wpływem transformacji systemowej toczącej się w niej od początku lat 90.

Ewolucja rosyjskiego systemu politycznego również przyciąga uwagę środowiska naukowego, analitycznego także ze względu na wpływ przemian wewnątrzpolitycznych na politykę zagraniczną, lecz w większym stopniu z powodu jej wyraźnie niedemokratycznego kierunku. Rozważaniom dotyczącym kierunku zmian w obrębie rosyjskiego systemu politycznego towarzyszą studia nad różnymi aspektami: idei i wartości politycznych, organizacji i instytucji politycznych, norm regulujących i organizujących wcielanie w życie wspomnianych idei i wartości politycznych oraz regulujących strukturę i funkcjonowanie organizacji i instytucji politycznych.

Na tle szeroko rozbudowanych studiów dotyczących „partii władzy” i Jednej Rosji wyjątek stanowi Polska, w której to – mimo znaczącego zainteresowania współczesną Rosją – dominuje problematyka bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych. Nie oznacza to, że nie powstały i nie powstają w Polsce wartościowe prace poświęcone rosyjskiemu systemowi politycznemu. Wymienić tu należy przede wszystkim opracowania autorstwa Janusza Adamowskiego, Romana Bäckera, Marka Barańskiego, Andrzeja Czajowskiego, Albina Głowackiego, Anny Jach, Włodzimierza Marciniaka, Olgi Nadskakuły, Andrzeja Stelmacha, Andrzeja Skrzypka, Alicji Stępień-Kuczyńskiej czy Eugeniusza Zielińskiego. Rzecz w tym, że są to prace powstałe na podstawie doświadczeń procesu pieriestrojki i demokratyzacji Rosji, w których z małymi wyjątkami pomijane są w nich kwestie roli „partii władzy”, a w szczególności Jednej Rosji, w systemie politycznym. Mało uwagi przyciąga w polskiej politologii problematyka ewolucji idei federalizmu w Rosji, rozwoju stosunków centrum – regiony, etnopolityki, wyjątek na tym tle stanowią książki powstające z inspiracji Tadeusza Bodio, Andrzeja Wierzbickiego czy Arkadiusza Żukowskiego.

Spośród tych wszystkich elementów systemu politycznego Rosji, zaskakująco mało miejsce w polskiej literaturze przedmiotu poświęca się partiom politycznym, a w szczególności fenomenowi

„partii władzy” i jej roli z punktu widzenia konsolidacji w Rosji systemu niedemokratycznego i kształtowania się relacji centrum – regiony. Tymczasem we współczesnych politologicznych studiach komparatywnych poświęconych autorytaryzmem, problem ten nie tylko nie jest traktowany powierzchownie, a wręcz przeciwnie jest przedmiotem wnikliwej analizy. Przyjmuje się, bowiem, że dominująca partia polityczna może być fundamentem trwałego i długowiecznego systemu autorytarnego.

Aktualność wybranej przez mnie problematyki badawczej podkreśla, więc fakt znaczącego udziału systemów autorytarnych opartych o partię polityczną lub z ich wyraźnie zaznaczonym udziałem (*party-based authoritarianism*) z punktu widzenia ich funkcjonowania, w ogólnej liczbie współcześnie istniejących autorytaryzmów. Popularność partyjnych autorytaryzmów łączy się z ich znaczącą stabilnością (i co za tym idzie – długowiecznością), będącą pochodną odporności na wszelkiego rodzaju wstrząsy, w tym także kryzysy ekonomiczne, oznaczające spadek realnych dochodów społeczeństwa. Światowy ład polityczny jest niemal w równym stopniu zagospodarowany przez systemy niedemokratyczne i demokratyczne i co ciekawe przestrzeń niedemokratyczna była bardzo długo zdominowana przez partyjne autorytaryzmy. Partyjne autorytaryzmy utrzymywały stałą dynamikę wzrostu swej liczby, podczas gdy rozszerzanie się wpływów demokracji uległo zahamowaniu w połowie lat 90.

W rosyjskiej politologii i publicystyce politycznej Jedna Rosja w dalszym ciągu określana jest mianem „partii władzy”, będącej nie tylko skrótem pojęciowym, ale także stygmatem, określeniem pejoratywnym, stosowanie, którego miało podkreślać brak podmiotowości politycznej, zależność od władz wykonawczych, ideologiczno-programową bezbarwność. Niekiedy wręcz odmawia się jej statusu partii politycznej, nie tylko ze względu na podporządkowanie Kremlowi, ale też z powodu braku realizacji przez nią funkcji charakterystycznych dla partii działających w systemach demokratycznych, czy w końcu sprzyjanie budowie autorytaryzmu.

Towarzyszą temu wysiłki na rzecz uwzględnienia ewolucji miejsca i roli poszczególnych inkarnacji „partii władzy” w systemie politycznym współczesnej Rosji. Jedna Rosja jest, więc „partią większości”, „dominującą »partią władzy“, „monopolistyczną »partią władzy“”. Odnajdziemy też w rosyjskiej literaturze przedmiotu terminy takie jak: „partia instrument”, „partia administracyjna”. Ich zwolennicy implikują, że Jedna Rosja nie jest „prawdziwą” partią polityczną. Linia argumentacji opiera się w tym przypadku na podejściu funkcjonalnym. W chwili obecnej rośnie również liczba publikacji podnoszących argumentację normatywną – funkcjonowanie Jednej Rosji uniemożliwia rozwój procesów demokratycznych. Argument wskazujący na nierywalizacyjny charakter systemu politycznego współczesnej Rosji, wykorzystywany jest w celu zanegowania faktu istnienia w jego obrębie systemu partyjnego. Relacje pomiędzy partiami politycznymi w Rosji wyraźnie podążają

ścieżką charakterystyczną dla tradycyjnych, paternalistycznych wspólnot, w których partie stanowią tło dla funkcjonowania nieformalnych mechanizmów sprawowania władzy.

Jedną Rosją jest przedmiotem badań komparatywnych wraz z innymi „partiami władzy” obszaru poradzieckiego, które również klasyfikuje się, jako hegemoniczne lub partie dominujące w systemach autorytarnych. Wysiłki te toczą się w ramach szerokiej dyskusji na temat roli instytucji nominalnie demokratycznych z punktu widzenia funkcjonowania i stabilności współczesnych systemów autorytarnych. Dyskusja na temat współczesnej Rosji, w tym także miejsca i roli Jednej Rosji w jej systemie politycznym, zdominowana jest przez rozważania dotyczące globalnych trendów w zakresie demokracji, autorytaryzmu i zasadności budowy kategorii pośredniej – hybrydy autorytarno-demokratycznej.

Jednocześnie warto odnotować, że te politologiczne rozważania mają charakter wielowątkowy, toczą się w odniesieniu do szerokiego zbioru państw, rozrzuconych po różnych kręgach cywilizacyjno-kulturowych, przy czym brak jej dyscypliny terminologiczno-metodologicznej. Problemy z którymi borykają się studia nad zjawiskiem dominacji partii politycznych we współczesnych autorytaryzmach, są ściśle związane z próbami konceptualizacji i operacjonalizacji zjawiska łączenia instytucji demokratycznych z autorytarnym ograniczaniem pluralizmu politycznego, uwalnianiem się od odpowiedzialności przed społeczeństwem i słabym określaniu, formalnych granic władzy przywódcy lub małej grupy przywódców.

Stan badań nad Jedną Rosją w literaturze przedmiotu jest znaczący, tak w Rosji jak i poza nią, można jednak zauważyć, że w większym stopniu budzi on w chwili obecnej zainteresowanie autorów spoza Rosji, niż w niej samej. Mają one charakter zarówno historyczny, jak i komparatywny, wpisują się w nurt neopatrymonialny i neoinstytucjonalny w studiach nad współczesnymi autorytaryzmami. Analizuje się zarówno jej genezę, realizowane funkcje, a także wybrane aspekty struktury organizacyjnej, ewolucję jej oblicza ideologiczno-programowego, w tym także miejsce, jakie zajmuje w wielowymiarowej przestrzeni rywalizacji politycznej. Szczególną uwagę poświęca się także społecznej reifikacji Jednej Rosji. Jest przedmiotem studiów komparatywnych, tak w odniesieniu do systemów politycznych państw obszaru poradzieckiego, jak i spoza niego (głównie meksykańskiego w okresie dominacji Partii Rewolucyjno-Instytucjonalnej – El Partido Revolucionario Institucional [PRI]).

Głównym wyzwaniem i najpoważniejszym problemem w studiach nad Jedną Rosją jest, moim zdaniem, definicyjno-metodologiczny „wielogłos” dotyczący zjawiska dominacji partii politycznej i jednocześnie próby „wpasowania” w ramy istniejących typologii, dodatkowego zbioru partii – „partii władzy”. W literaturze przedmiotu spotkamy się z definiowaniem Jednej Rosji, bądź, jako partii hegemonicznej lub też partii dominującej w systemie autorytarnym i nie są to jedyne stosowane podejścia. Problem dotyczy, bowiem tak miejsca „partii władzy”, jak i samych studiów nad zjawiskiem dominacji „partyjnej”.

W studiach nad Jedną Rosją dominuje przede wszystkim podejście funkcjonalne, co związane jest zarówno z postrzeganiem jej przez pryzmat modelu „partii władzy” – silnie łączącego się z instrumentalnym podejściem elit politycznych w Rosji do instytucji partii politycznych, jak i umiejscawiania jej w rodzinie partii hegemonicznych. Studia nad partiami dominującymi w systemach autorytarnych same w sobie koncentrują się nad rolą, jaką one pełnią w systemie politycznym, przede wszystkim w wymiarze utrzymywania jego równowagi. Podejście strukturalne daje o sobie znać przede wszystkim w badaniach porównawczych w odniesieniu do partii politycznych na obszarze poradzieckim, mających zbliżone charakterystyki do Jednej Rosji. Studia te uwzględniają różne aspekty struktury organizacyjnej tego rodzaju partii, a sam problem funkcjonowania dominujących „partii władzy” w państwach regionu rozpatrywany jest przez pryzmat: dyfuzji norm autorytarnych i konwergencji tamtejszych systemów politycznych.

Brakuje natomiast, moim zdaniem, pracy, która połączyłaby obydwa nurty interpretacyjne i podjęła problematykę roli Jednej Rosji w systemie politycznym łącznie z zagadnieniem jej instytucjonalizacji. Co jest zastanawiające biorąc pod uwagę istnienie prac analizujących instytucjonalizację systemów partii hegemonicznej – głównie w Azji Południowo-Wschodniej.

Na tle szeroko rozbudowanych studiów dotyczących „partii władzy” i Jednej Rosji wyjątek stanowi Polska, w której to mimo znaczącego zainteresowania współczesną Rosją dominuje problematyka bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych, czego przykładem są prace Stanisława Bielenia, Agnieszki Bryc, Kazimierza Malaka, Agnieszki Leguckiej, Macieja Rasia, Agaty Włodkowskiej-Bagan i Przemysława Żurawskiego vel Grajewskiego.

Mało uwagi przyciąga w polskiej politologii problematyka ewolucji idei federalizmu w Rosji, rozwoju stosunków centrum-regiony, etno-polityki. Jest to o tyle zrozumiałe, że: 1. rozwiązania konstytucyjno-prawne (reżim konstytucyjny) obowiązujące w Rosji od roku 1993 stawiają Prezydenta w szczególnej (uprzywilejowanej) pozycji względem innych organów władzy państwowej; 2. rola partii politycznych była w latach 90. silnie ograniczona w wymiarze formalnym. Sprawilo to, że problematyka partii i systemu partyjnego straciła na atrakcyjności w oczach polskich badaczy Rosji. Co więcej studia nad rosyjskim systemem partyjnym (przyjmując, że takowy istnieje, w świetle zgłaszanych wątpliwości natury teoretycznej) i generalnie rosyjskim system politycznym, znajdują się w fazie przejściowej, pomiędzy paradygmatem demokratyzacyjnym a paradygmatem autorytarnym.

Można w tym miejscu zaryzykować tezę, że zainteresowanie Rosją utrzymywało się tak długo jak istniało wyobrażenie, iż procesy polityczne dokonujące się w niej będą podążały ścieżką demokratyzacji. Rodziło to naturalne wysiłki na rzecz realizacji badań porównawczych i w celu wykorzystania doświadczeń rosyjskich z myślą o rozbudowaniu wiedzy na ten temat demokratyzacji i z korzyścią dla wzmocnienia procesów demokratyzacyjnych w Polsce. W chwili obecnej straciły one rację bytu, na skutek wzrostu tendencji autorytarnych w Rosji. Nie można jednak powiedzieć, że

tendencje autorytarne nie budzą w Polsce zainteresowania – często jednak ciężar odpowiedzialności za studia nad współczesną Rosją biorą na siebie przedstawiciele innych dyscyplin naukowych, podejmując problem m.in. z perspektywy filozoficzno-kulturowej. Warto w tym miejscu przywołać postać Mariana Brody i Andrzeja de Lazari.

Niekwestionowane zainteresowanie budzi natomiast polityka zagraniczna Kremla, przede wszystkim w odniesieniu do obszaru poradzieckiego, którą to politykę postrzega się głównie przez pryzmat ambicji międzynarodowych Rosji, co tłumaczy znaczną ilość prac powstających w tym obszarze problemowym, z drugiej zaś strony silny jest nurt podejmujący problem kształtowania się polityki zagranicznej Rosji pod wpływem czynników wewnątrzpolitycznych, kulturowych.

Głównym obszarem moich zainteresowań jest problem instytucjonalizacji Jednej Rosji i jej roli w systemie politycznym, będącej pochodną szeregu funkcji, które ta partia realizuje. Analiza funkcji i struktury partii (w szczególności w odniesieniu do relacji łączących ją z innymi aktorami systemu politycznego) pozwala przyjąć, że istotą wysiłków badawczych jest problem dominacji Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej. Obydwa aspekty, kluczowe dla analizy miejsca i roli Jednej Rosji w systemie politycznym, zasadne jest badać przede wszystkim z uwzględnieniem dynamiki zmian dokonujących się w obrębie rosyjskiego systemu politycznego w omawianym okresie lat z uwzględnieniem tendencji, które się w nim zarysowały przed rokiem 2001, a także z wzięciem pod uwagę rozwoju stosunków centrum – regiony, a szerzej ewolucji rozwiązań federalistycznych w Rosji od roku 2000.

Wymiar przestrzenny analizy miejsca i roli Jednej Rosji w rosyjskim systemie politycznym związany jest moim zdaniem, z próbą uzupełnienia studiów realizowanych przeze mnie w pracy doktorskiej w odniesieniu do kształtowania się stosunków federacyjnych w Rosji w latach 1991 – 2006. Badając ten problem doszedłem do wniosku, że charakter relacji centrum – regiony korespondował z kształtem systemu politycznego Rosji i wpływał na rzeczywistą pozycję Prezydenta w systemie władzy. Zależności te miały obustronny charakter – słabość centrum powodowała wzrost znaczenia elit regionów, spontaniczną, niekontrolowaną decentralizację, co czyniło centrum federalne zakładnikiem elit regionalnych. W literaturze przedmiotu zagadnienie instytucjonalizacji Jednej Rosji rozważane jest w kontekście procesu centralizacji stosunków federacyjnych w Rosji po roku 1999. Uznawany jest on za jeden z kluczowych czynników konsolidacji autorytaryzmu w Rosji, ze względu na próby podporządkowania Kremlowi, regionalnych elit i wykorzystania ich potencjału w celu zapewnienia ciągłości władzy jego gospodarzowi i partii politycznej reprezentującej interesy obozu władzy. Obóz władzy nie był zainteresowany, bowiem eliminacją zjawiska subnarodowego autorytaryzmu, a podporządkowaniem sobie regionalnych reżimów. Sukcesy wyborcze Jednej Rosji uznawane są za wynik ustanowienia ścisłych relacji pomiędzy Kremla a elitami regionalnymi. Utrzymane były one w duchu koncepcji neojarłyku i łączyły fakt podporządkowania regionów centrum i ograniczonej

suwerenności elit regionalnych. Decentralizacja funkcji władczych i dekoncentracja zasobów charakterystyczna dla rozwiązań federalistycznych wydaje się być, zdaniem niektórych badaczy, czynnikami szczególnie sprzyjającymi powstawaniu partii dominujących. Problem instytucjonalizacji Jednej Rosji w regionach może być analizowany z wykorzystaniem zarówno koncepcji neojarłyku, ale także z uwzględnieniem kształtowania się w Rosji nowego modelu federalizmu. Aktualna w związku z tym staje się koncepcja Williama H. Rikera polegająca pozycjonowania rozwiązań federalistycznych na osi continuum federalizmu maksymalnego i minimalnego. Warto w tym miejscu wskazać również na ustalenia wspomnianego autora dotyczące związków pomiędzy stopniem centralizacji systemu partyjnego a kształtowaniem się określonego modelu federalizmu. Rozważając natomiast zagadnienie roli, jaką odgrywała Jedna Rosja w procesie centralizacji stosunków federacyjnych, należy zwrócić uwagę na problem stosunków zlecniodawca – zleceniobiorca (*principle – agent*) i poszukiwania przez centrum optymalnego mechanizmu monitoringu poczynań organów władzy państwowej szczebla regionalnego model patrolu policyjnego *versus* model alarmu przeciwpożarowego. Ten nurt badań nad współczesną Rosją spopularyzował Brian Taylor analizujący procesy państwowotwórcze w Rosji po roku 1991 z uwzględnieniem pojęć potencjału państwa i jakości rządzenia.

Analiza miejsca i roli Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej, może być realizowana z uwzględnieniem koncepcji instytucjonalizacji partii politycznej. Koncepcja instytucjonalizacji w ujęciu Vicky Randal i Lårsa Svasanda opiera się na połączeniu podejścia: strukturalnego i postaw, z uwzględnieniem wymiaru: wewnętrznego, jak i zewnętrznego funkcjonowania partii politycznych.

Analizując przypadek Jednej Rosji pod kątem jej miejsca w rodzinie partii autorytarnych, tj. próby udzielenia odpowiedzi, w którym miejscu na osi continuum wyznaczanym przez partię dominującą i „partię władzy” będzie się ona znajdować, przyjąłem założenie, że koncepcja instytucjonalizacji partii politycznej, w wersji wypracowanej przez Vicky Randall i Larsa Svåsand, będzie jednym z użytecznych narzędzi w tym zakresie. W trakcie dyskusji nad instytucjonalizacją partii politycznej Randall i Svåsand formułują pytania o jej genezę, dostępne zasoby, rolę lidera, zjawisko klientelizmu, podziałów wewnętrznych w partii (spójności jej struktury) i kondycję wewnątrzpartyjnej demokracji (systemowość), autonomię decyzyjną w stosunku do aktorów zewnętrznych, a także sferę postaw i wartości, mających związek z celami programowymi i organizacyjnymi partii (infuzja wartości), jak i społeczną percepcję partii (reifikacja), mającą wpływ na jej legitymację. Mają to być kluczowe elementy z punktu widzenia rozwoju i funkcjonowania każdej partii – przesądzające o trwałości partii, a także o jej wyborczych sukcesach.

Podejście badawcze do problemu miejsca Jednej Rosji w rodzinie partii autorytarnych m.in. z wykorzystaniem koncepcji instytucjonalizacji partii politycznej można uznać za wartościowe, ponieważ zwraca uwagę na te elementy, które wymagają szczególnej uwagi z punktu widzenia analizy

funkcjonowania partii, dostarcza ona swego rodzaju mapy obszarów badawczych aktywności partii, które powinny zostać poddane analizie, tak w ogóle w stosunku do każdej partii politycznej, jak i w szczególności w odniesieniu do „partii władzy”. Wykorzystanie koncepcji instytucjonalizacji partii politycznej to także możliwość odpowiedzi na pytanie o sukcesy wyborcze Jednej Rosji.

Podjmując się analizy miejsca i roli Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej w latach 2001 – 2016, koncentruję się na kwestii instytucjonalizacji partii, nie zaś systemu partyjnego Rosji. Są ku temu, co najmniej dwa powody; pierwszy związany jest z samą definicją systemu partyjnego i normatywnymi ograniczeniami towarzyszącymi próbom ich klasyfikowania; drugi odnosi się do możliwości adaptowania koncepcji instytucjonalizacji systemu partyjnego do nierywalizacyjnych systemów politycznych. Autor podnosi ten problem już na wstępie, bowiem w literaturze przedmiotu wyraźnie zarysowany jest nurt interpretacyjny, odmawiający układowi relacji pomiędzy partiami politycznymi w większości państw byłego Związku Radzieckiego – w tym także Rosji – miana systemu partyjnego.

W odniesieniu do ram czasowych przyjąłem wybór okresu lat 2001 – 2016. Zbiega się on z epoką 15 lat istnienia Jednej Rosji i czterech testów wyborczych na szczeblu federalnym spełniających kryteria stawiane partiom dominującym, zarówno przez Giovanni Sartoriego (w odniesieniu do partii systemów rywalizacyjnych), jak i współcześnie przez Kennetha F. Greena (w stosunku do partii systemów nierywalizacyjnych). Dwukrotnie – w roku 2007 i 2016 – partia zdobywała konstytucyjną większość głosów w Dumie Państwowej Federacji Rosyjskiej.

Niniejszą pracą staram się uzupełnić istniejące w Polsce badania nad niedemokratycznym charakterem rosyjskiej *polis*, jak również szerzej – współczesnymi rozwiązaniami autorytarnymi i rolą partii politycznych w systemach autorytarnych, z uwzględnieniem wymiarów dominacji ilościowej i jakościowej, analizowanych z wykorzystaniem podejścia strukturalno-funkcjonalnego. Biorąc pod uwagę, jak został przeze mnie zarysowany temat i obszar badawczy pracy, formułuję następujące trzy cele.

Pierwszy cel odnosi się do określania zależności pomiędzy rodziną „partii władzy” a partiami dominującymi w systemach autorytarnych, ze szczególnym uwzględnieniem przesłanek ich wyodrębnienia z rodziny partii autorytarnych, określenia ich funkcji i cech istotnościowych, a także ukazania faktu dywersyfikacji w obrębie w każdej z rodzin. W obrębie tego celu badawczego zamierzałem zdefiniować typy idealne partii dominującej i „partii władzy”, poprzez wskazanie ich cech istotnościowych i dystynktywnych z uwzględnieniem zakresu faktycznie realizowanych funkcji i stopnia instytucjonalizacji.

Drugim celem było określenie miejsca i roli Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej. Dokonałem analizy ewolucji rosyjskiego systemu politycznego i kształtowania się cech istotnościowych reżimu politycznego Rosji. Umiejscawiałem na tym tle proces instytucjonalizacji Jednej

Rosji. Jednocześnie odwołując się do typów idealnych rodzin partii autorytarnych wskazałem, w którym miejscu na osi continuum partii autorytarnych znajduje się Jedna Rosja. Aby tego dokonać analizowałem stopień instytucjonalizacji partii i faktyczny zakres realizowanych przez nią funkcji. Starąłem się również odpowiedzieć na pytanie, czy obecność w rosyjskim systemie politycznym w omawianym okresie Jednej Rosji wywierała wpływ na klasyfikację rosyjskiego reżimu autorytarnego. Zwracałem również uwagę na rolę partii w procesie centralizacji systemu stosunków federacyjnych w Rosji po roku 1999, próbując odpowiedzieć na dwa zasadnicze pytania: 1. czy partia odgrywała istotną rolę w procesie instytucjonalizacji mechanizmu monitoringu implementacji decyzji centrum na poziomie regionalnym, tzw. policyjnego patrolu; 2. czy była w omawianym okresie czasu partią scentralizowaną czy też zdecentralizowaną – pozostała pod kontrolą centralnego ośrodka decyzyjnego, czy też jej struktury regionalne uległy podporządkowaniu elitom regionalnym?

Trzeci cel polegał na zweryfikowaniu istniejących w literaturze przedmiotu ustaleń dotyczących zależności pomiędzy konsolidacją systemu autorytarnego a instytucjonalizacją partii dominującej, a także związków pomiędzy centralizacją systemu stosunków federacyjnych (instytucjonalizacją modelu maksymalnego federalizmu) a obecnością silnie scentralizowanych partii politycznych. Zamierzałem również zweryfikować dotychczasowe podejście do pozycjonowania partii autorytarnych, jako dominujących, z wykorzystaniem modelu antynomicznych typów idealnych partii politycznych w systemach autorytarnych.

W zakresie hipotez badawczych przyjąłem założenie, iż: w obrębie rodziny partii autorytarnych mamy do czynienia ze szczególnym typem partii, podstawą wyodrębnienia, których jest udział w procesie stabilizowania reżimu autorytarnego. Ten typ partii autorytarnych jest wewnętrznie zróżnicowany. Wynika to z rzeczywistego wkładu pewnego zbioru partii w stabilizację systemu autorytarnego, co jest wynikiem faktycznie realizowanych funkcji w tym zakresie i stopnia ich instytucjonalizacji, przede wszystkim autonomii decyzyjnej, jaka towarzyszy ich realizacji.

Biorąc pod uwagę ustalenia dotyczące typów „partii władzy” i partii dominujących w systemach autorytarnych, przyjąłem zweryfikować następującą hipotezę – mimo postępującej konsolidacji autorytaryzmu w Rosji w okresie lat 2001 – 2016, ukształtowania się modelu stabilnego autorytaryzmu i centralizacji stosunków federacyjnych, Jedna Rosja nie nabrała wyraźnych cech typu idealnego partii dominującej, a rosyjski reżim polityczny – partyjnego autorytaryzmu. Zdecydowanie bliżej było jej w omawianym okresie do typu idealnego „partii władzy”, mimo tego, że różniła się ona dość wyraźnie od „partii władzy” istniejących w rosyjskim systemie politycznym w latach 90. Reżim polityczny Rosji ukształtował się zaś w omawianym okresie, jako amalgamat spersonifikowanego, populistycznego i biurokratyczno-wojskowego autorytaryzmu.

Praca ma charakter problemowo-empiryczny. Wykorzystuję w niej m.in. metodę: ilościowo-jakościową, instytucjonalno-prawną, a także komparatywną. Łączę w pracy podejście badania nad

regionem (*area studies*) z elementami badań porównawczych (*comparative studies*). Przyjmuję, że wiele łączy rozwiązania formalne i nieformalne wypracowane we współczesnym systemie politycznym Rosji z tymi obowiązującymi w innych, współczesnych i historycznych systemach autorytarnych. Tak ma się rzecz m.in. w odniesieniu do instrumentalnego wykorzystywania instytucji nominalnie demokratycznych do osiągnięcia celów autorytarnych, co polega w rosyjskich warunkach na „lokalizacji” tychże instytucji – dostosowywaniu ich do rosyjskiej tradycji i kultury politycznej. Moim celem było odniesienie przypadku Jednej Rosji do istniejących typologii partii autorytarnych i wykorzystanie obserwacji poczynionych w stosunku do partii i systemów politycznych uznawanych za pokrewne w odniesieniu do Jednej Rosji, z myślą o rozbudowaniu stanu wiedzy empirycznej na temat zjawiska dominacji partii politycznych w systemach autorytarnych i uporządkowania istniejących podejść badawczych w omawianym obszarze problemowym. Podejmując problem miejsca i roli Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej przyjąłem, że umożliwi to pełniejsze zrozumienie mechanizmów nim rządzących. W takim ujęciu praca nie jest li tylko analizą utrzymaną w duchu Sartoriańskiej koncepcji *party-as-a-system* – służy zebraniu argumentów na rzecz budowy wniosków natury ogólnej i dotyczących m.in. relacji centrum – regiony i charakteru systemu politycznego Rosji, tak w odniesieniu do klasyfikacji reżimu politycznego, jak i zjawiska jego stabilności.

W wymiarze studiów nad partią polityczną, stosuję podejście funkcjonalno-strukturalne. Analiza funkcji Jednej Rosji pozwala nie tylko określić jej rolę w systemie politycznym, ale także porównać jej rzeczywiste dokonania z innymi partiami funkcjonującymi w systemach autorytarnych. Wymiar strukturalny studiów nad Jedną Rosją dostarcza natomiast, moim zdaniem, wiedzy na temat relacji łączących ją z innymi aktorami systemu politycznego – partia jest, bowiem subsystemem rosyjskiego systemu politycznego. Zastosowanie koncepcji instytucjonalizacji partii politycznej pozwala uporządkować istniejące obserwacje na ten temat i w sposób spójny i czytelny zobrazować fakt braku politycznej podmiotowości Jednej Rosji.

Połączenie podejścia funkcjonalnego i strukturalnego umożliwi mi skoncentrowanie się na problemie wymiarów dominacji Jednej Rosji i podjęcie próby wpisania modelu „partii władzy” w istniejące typologie partii autorytarnych. W tym celu odwołuję się do metody idealizacyjnej polegającej na skonstruowaniu antynomicznych typów idealnych analizowanych w pracy zjawisk politycznych, w celu umieszczenia na osi continuum rosyjskich przypadków, z wykorzystaniem zebranego w pracy materiału empirycznego. Dotyczy to zarówno 1. modelu rosyjskiego reżimu politycznego: autorytaryzm skonsolidowany versus autorytaryzm nieskonsolidowany, 2. miejsca Jednej Rosji w rodzinie partii autorytarnych: partia dominująca versus „partia władzy”, 3. jej roli w procesie kształtowania stosunków federacyjnych i wpływu jej zaangażowania w ten proces na stopień centralizacji struktury organizacyjnej: partia scentralizowana versus partia zdecentralizowana. Metoda idealizacyjna jest szeroko stosowana w badaniach nad zjawiskiem suwerenności, decentralizacji funkcji władczych i

rozwiązań federalistycznych (koncepcja Williama E. Rikera federalizmu maksymalnego *versus* federalizmu minimalnego), a także w odniesieniu do mechanizmów monitorowania poczynań podmiotów składowych państwa zdecentralizowanego przez centrum: model zewnętrzny (patrol policyjny) *versus* wewnętrzny (alarm przeciwpożarowy).

Osiągnięte wyniki badań

Jedna Rosja w ciągu 15 lat swego istnienia nie nabrała wyraźnych cech typu idealnego partii dominującej. Zdecydowanie bliżej było jej w omawianym okresie do typu idealnego „partii władzy”, mimo tego, że różniła się ona dość wyraźnie od „partii władzy” istniejących w rosyjskim systemie politycznym w latach 90. Biorąc pod uwagę ustalenia zawarte w pracy przyjmuję, że mamy w jej przypadku do czynienia z dominującą „partią władzy”. Nasz Dom – Rosja byłby zaś przykładem niedominującej „partii władzy”. W dalszym ciągu aktualna pozostaje natomiast typologia „partie władzy pierwszego rzędu” *versus* „partie władzy drugiego rzędu”. Jednej Rosji towarzyszyły, bowiem tak na szczeblu federalnym, jak i regionalnym partie polityczne, które powstawały z inicjatywy Kremla i zagospodarowywały głosy wyborców niechających głosować na „partię władzy”. Były one zróżnicowane pod względem programowo-ideologicznym, tak by stanowić pewną alternatywę w stosunku do centrowej Jednej Rosji.

Jedna Rosja mogła poszczycić się dominacją ilościową, nie zaś jakościową. Odnosiła sukcesy podczas wyborów do Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej – dysponowała w niej konstytucyjną większością głosów – i regionalnych zgromadzeń ustawodawczych. Szeregi partii zasilali gubernatorzy i prezydenci republik narodowościowych, jej przewodniczącymi byli premierzy rosyjskiego rządu – w tym sam Putin. Jednak faktyczny wpływ na podejmowanie decyzji politycznych był w przypadku organów władzy ustawodawczej silnie ograniczony. Członkostwo w partii przedstawicieli federalnej elity władzy było zjawiskiem rzadkim, a przewodniczący partii nie musiał być nawet jej członkiem. Przynależność do Jednej Rosji nie była, w omawianym okresie lat, warunkiem *sine qua non* objęcia urzędu szefa regionu.

W wymiarze funkcji, partia nie przewodziła wspólnocie politycznej – jej tożsamość ideologiczno-programowa kształtowała się pod silnym wpływem Kremla. W ograniczonym stopniu realizowała zadanie kooptacji i rekrutacji elit politycznych – w tej roli zaczął ją wyręczać Ogólnorosyjski Front Narodowy. Partia skutecznie kooptowała przedstawicieli wszystkich grup elit na poziomie regionalnym. Nie rozszerzała bazy społecznego poparcia dla reżimu – członkostwo w partii nie cieszyło się popularnością społeczną, a obóz władzy nie zabiegał o jej rozszerzanie, tak by nabrała ona cech partii masowej. Obecność licznej i zdyscyplinowanej frakcji w Dumie Państwowej umożliwia

podejmowanie przez Kreml szeregu inicjatyw ustawodawczych, na czele z centralizacją stosunków federacyjnych.

Biorąc pod uwagę wymiar instytucjonalizacji, Jedna Rosja była w omawianym okresie lat partią spójną wewnątrznie – obecność skrzydeł/klubów ideologicznych nie przyczyniała się do napięć w obrębie partii. Jednocześnie była silnie scentralizowana w wymiarze przestrzennym. Kierownictwo federalne partii we współpracy z Kremlen panowało nad konfliktami politycznymi pojawiającymi się w regionalnych oddziałach partii i zjawiskiem „prywatyzacji” partii, przypadki opuszczania szeregów Jednej Rosji na rzecz innych partii były sporadyczne. Dawał o sobie znać fakt ograniczonej autonomii decyzyjnej partii na rzecz Kremla, będącej „organizacją sponsorującą” Jednej Rosji, a także jej niska społeczna legitymacja. W jej przypadku silnie zarysowana była tzw. legitymacja zewnętrzna, będącą pochodną wysokiego społecznego zaufania do osoby Władimira Putina. Kierownictwo partii nie zamierzało przeciwstawiać się personalizacji struktur organizacyjnych. Przejawy emancypacji partii zostały zdławione już u progu jej istnienia, (kiedy kierował nią Aleksander Biespałow) pod wpływem zdecydowanych działań ze strony wpływowych członków administracji prezydenckiej.

Zarówno zakres faktycznie realizowanych przez partię funkcji, jak i stopień jej instytucjonalizacji nie uległy istotnym zmianom w czasie, można przyjąć, że stopień instytucjonalizacji zwiększył się, a zakres realizowanych funkcji zmniejszył. Zbiór funkcji zmniejszył się ze względu na spadek społecznej popularności partii, konflikty trapiące regionalne struktury partii, a także ukształtowanie się nowego modelu relacji centrum – regiony (utrzymane w duchu neo-jarłyku) korzystnego dla Kremla. Pojawił się w rosyjskim systemie politycznym Ogólnorosyjski Front Narodowy, które zaczął brać udział w prezydenckich kampaniach wyborczych i stał się istotnym źródłem wymiany elit w obszarze deputowanych Dumy Państwowej. Rosła rola struktur siłowych w systemie – w szczególności w okresie trzeciej kadencji prezydenckiej Putina – które brały na siebie zadanie dyscyplinowania elit regionalnych.

W wymiarze instytucjonalizacji partia nabierała z czasem coraz większej systemowości. Nie pojawiły się napięcia w frakcji parlamentarnej, zjawisko frondy elit (*elite defection*) praktycznie nie istniało – członkowie Jednej Rosji, którzy ją opuścili i podejmowali próby udziału w wyborach na szczeblu regionalnym i lokalnym wykorzystując poparcie ze stronnych innych partii nie odnosili sukcesów lub ich kariery polityczne były łamane przez Kreml. Partia stawała się bardziej scentralizowana, – co nie znaczy, że wyeliminowano konflikty na poziomie regionalnym i uwolniono jej struktury od ingerencji ze strony szefów regionów. Pojawiła się instytucja prawyborów, która pozwalała zdiagnozować stan napięcia w obrębie regionalnych struktur partyjnych i rozwiązać konflikty w przededniu wyborów. Kreml przewartościował również dotychczasowe zasady finansowania partii w regionach, ograniczając autonomię regionów w tym zakresie. Jedna Rosja konsekwentnie była

pozbawiona autonomii decyzyjnej, również przez szefów regionów, nawet w okresie, kiedy ich poziom autonomii był już znacząco ograniczony.

Oczekiwania dotyczące miejsca i roli Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej zostały wyraźnie rozbudzone jej wyborczymi triumfami i trwałością samej partii. W rosyjskiej i zachodnioeuropejskiej literaturze przedmiotu pojawiły się sugestie dotyczące możliwości przekształcenia się jej w partię dominującą. Założenia te nie doczekały się realizacji w omawianym okresie. Reżim polityczny Rosji kształtował się, jako amalgamat spersonifikowanego, populistycznego i biurokratyczno-wojskowego autorytaryzmu. Obecność cech istotnościowych partyjnego autorytaryzmu była niezauważalna. W jego obrębie dawała o sobie znać obecność także symptomów totalitarnych, co związane było zarówno z utrzymywaniem się pozostałości po poprzednim systemie, jak i: rozszerzaniem się w stosunku do lat 90. roli państwa w regulowaniu procesów gospodarczych i istnieniem znaczącej grupy osób podatnych na (nad-)używanie zasobów administracyjnych; próbami mobilizacji społeczeństwa w obliczu zagrożenia z zewnątrz i izolacji międzynarodowej Rosji, rosnącej roli struktur siłowych w polityce wewnętrznej wyrażającej się m.in. prowadzeniem zakrojonych na szeroką skalę działań operacyjnych wobec elit władzy w regionach i towarzyszącej temu budowie atmosfery strachu (nowa *opricznina*). Faktyczny ośrodek podejmowania decyzji politycznej skoncentrowany był w rękach wąskiej grupy osób, którą wspierały rozbudowane struktury biurokratyczne i siłowe.

Mimo wzmacniania obecność „partii władzy” w regionalnych zgromadzeniach ustawodawczych i włączania w jej struktury kolejnych szefów regionów, poziom znaczenia partii nie uległ istotnemu wzrostowi w stosunku do okresu lat. 90. Nie zmienił się np. tryb formowania rządu, którego skład nie miał żadnego związku z wynikiem wyborów do Dumy Państwowej. Nie uległ istotnej zmianie również chłodny stosunek Rosjan do instytucji partii politycznych, parlamentaryzmu i idei transformacji reżimu konstytucyjnego Rosji w stronę modelu parlamentarno-gabinetowego. Euforia wywołana aneksją Krymu na pewno czas pozytywnie wpłynęła na społeczną percepcję wszystkich instytucji politycznych Rosji, w tym także Dumy Państwowej i partii politycznych. Tym nie mniej dziedzictwo lat 90. w odniesieniu do rządów partii wciąż wywierało negatywny wpływ na możliwość nabrania przez rosyjski autorytaryzm cech partyjnych.

Rosyjski reżim polityczny nabierał cech skonsolidowanego i stabilnego autorytaryzmu. Od roku 2007 rosła skala fałszerstw wyborczych i przemocy wobec członków partii opozycyjnych, a także społeczeństwa obywatelskiego. Jedną Rosją odnosiła swe sukcesy wyborcze w dużym stopniu w warunkach tzw. „anomalii wyborczych”, na które składały się zarówno fałszerstwa wyborcze, jak i nadużywanie zasobów administracyjnych. Wymagało to działań intensywnych, zakrojonych na szeroką skalę i jednocześnie skoordynowanych w skali całego kraju. Powodowały one, że wyniki wyborcze „partii władzy” były począwszy od roku 2007 wyraźnie zawyżone, a partia wygrywała wybory

parafrazując Sartoriego: „czy to się komuś podobało, czy nie”. Dominacji ilościowej partii sprzyjały również zmiany w odniesieniu do zasad funkcjonowania partii politycznych i systemu wyborczego. Należy jednak podkreślić, że tak jak pluralizm partyjny był ograniczany w większym stopniu *de facto* niż *de iure*, tak ustawodawstwo partyjno-wyborcze nie faworyzowało bezpośrednio Jednej Rosji.

Konsolidacja autorytarna sprzyjała koncentracji zasobów koniecznych do budowy wyborczych sukcesów „partii władzy”, ale nie oznaczała, w omawianym przypadku, że nabrała ona cech partii dominującej. Partia była beneficjentem konsolidacji autorytarnej, ale niewątpliwie miała również swój wkład w ten proces. Jedna Rosja realizowała zadania wspierające reżim, w większym stopniu niż wpływające na jego stabilizację. Nie znaczy to jednak, że jej rola była marginalna. Nie była partią dominującą, ale funkcje, które realizowała w charakterze „partii władzy” były istotne. Należy do nich przede wszystkim zaliczyć wsparcie ustawodawcze inicjatyw napływających ze strony obozu władzy. Mając świadomość, że Duma Państwowa pozostała ośrodkiem intensywnych działań lobbystów, frakcja Jednej Rosji sprawnie głosowała na kluczowymi z punktu widzenia funkcjonowania reżimu ustawami. W działaniach tych zaczęły je z czasem wspierać frakcje KPFR, LDPR i Sprawiedliwej Rosji. Wokół „partii władzy” zaczął się po roku 2012 tworzyć kartel partii. Jego powstanie było dla Kremla korzystne w świetle spadku społecznej popularności Jednej Rosji. Dawało to możliwości zademonstrowania, że reżim cieszy się wsparciem ze strony partii opozycyjnych, których przedstawiciele obejmowali stanowiska w strukturach administracyjnych państwa. Członkom partii opozycji systemowej umożliwiano udział w wyborach szefów regionów, co w połączeniu z dodatkowymi innowacjami dotyczącymi np. stymulowania poziomu frekwencji wyborczej i nadużywania zasobów administracyjnych budować miało pozory rywalizacyjności wyborów. Mimo silnie ograniczonych możliwości robienia kariery politycznej przez członków Jednej Rosji, pozostawała ona atrakcyjna dla osób, które chciały np.: zabezpieczać swoje przedsięwzięcia gospodarcze uczestnicząc w pracach zgromadzeń ustawodawczych i przedstawicielskich. Kontrola nad regionalnymi zgromadzeniami ustawodawczymi ze strony Jednej Rosji ułatwiała przez rok 2012 politykę kadrową centrum w regionach, zaś po roku 2012 partia uczestniczyła w realizacji zadań „filtra municypalnego” – dokonywała odsiewu kandydatów niepożądanych z punktu widzenia Kremla i umożliwiała start tym, których przynależność partyjna nie gwarantowała możliwości pokonania ograniczeń ustawowych, ale udział w wyborach, których, był zdaniem obozu władzy zasadny.

Jedna Rosja w ograniczonym stopniu uczestniczyła w stabilizowaniu reżimu politycznego w wymiarze przewodzenia wspólnocie politycznej i rozszerzaniu poparcia społecznego dla reżimu, co było skutkiem oczekiwań, jakie w stosunku do niej formułowano i dawało o sobie znać w wymiarze jej instytucjonalizacji. W przeciwieństwie do „partii władzy”, partie dominujące nie tylko wytyczają kierunki rozwoju państwa, ale też ze względu na swą genezę i mit założycielski „infekują” państwo swą ideologią, która nadaje kierunek jego rozwoju społeczno-gospodarczego. Partia cieszyła się zewnętrzną

legitymizacją, co oznaczało, że swój wizerunek i do pewnego stopnia sukcesy wyborcze zawdzięczała bliskim związkom z Władimirem Putinem. Postrzegana była, jako „partia Putina” i była to jedna z kluczowych przesłanek wpływających na decyzję wielu Rosjan o oddaniu nań swego głosu. Warto odnotować, że partia traciła głosy, kiedy do wyborów prowadził ją Miedwiediew i zyskiwała w chwili, kiedy dokonywała się aneksja Krymu. Dla samego Putina więź z partią stała się z czasem balastem, który odczuwali także niektórzy z szefów regionów np. mer Moskwy Siergiej Sobianin. Jedna Rosja cierpiała na spadek społecznego zaufania, a w pewnym momencie przyłgnęło do niej miano „partii żuli i złodziei”. Wyborców partii zarówno zarzuty korupcyjne ze strony polityków opozycji antysystemowej i brak podmiotowości politycznej nie zrażały.

Autorytarne *equilibrium* w przypadku Rosji po roku 1999 oparte było w dużej mierze na szerokim poparciu dla obozu władzy ze strony elit politycznych i społecznej akceptacji ukształtowanego porządku politycznego i społeczno-gospodarczego, wzmocnionego manipulacją telewizyjnym przekazem informacyjnym i przemocą, a także społecznym poczuciem braku alternatywy dla dominującej grupy elit i demobilizacją. Wysiłki na rzecz pozyskania legitymacji dla reżimu były podejmowane w oparciu o: personalizm (Putin pozostawał niekwestionowanym i popularnym liderem państwa i zarazem „prezydentem nadziei”), efektywność (obóz władzy troszczył się o potrzeby materialne Rosjan, mając świadomość jak trwale doświadczenia smuty lat 90. wpływają na stosunek Rosjan wobec akceptacji dla jakichkolwiek radykalnych zmian istniejącego porządku rzeczy) i zaangażowanie międzynarodowe (aneksja Krymu dowiodła, że Kreml jest gotów do konfrontacji z Zachodem w obronie interesów rosyjskiego państwa, a Rosjanie zdecydowanie afirmują tego typu działania). Kwestie proceduralne nie były marginalizowane, wybory były istotnym elementem funkcjonowania reżimu. Nosiły one wyraźne cechy plebiscytu i pozbawione były elementu nieprzewidywalności wyników – uczestnicy rywalizacji wyborczej, zarówno indywidualni, jak i zbiorowi byli uprzednio wyselekcjonowani. W przypadku Jednej Rosji plebiscytarny charakter wyborów prezydenckich dawał o sobie wielokrotnie znać, kiedy liderzy partii narzucali wyborcom narrację w myśl, której głosowanie na partię było formą poparcia dla Władimira Putina i jego programu politycznego. Sympatycy Putina z czasem przyswoili sobie tę postawę i zaczęli postrzegać głosowanie na „partię władzy”, jako dodatkową sposobność wyrażania zaufania jego osobie. Mając świadomość, że z punktu widzenia większości Rosjan rosyjski reżim polityczny zasługiwał na miano demokratycznego, wybory nie zajmowały wysokiego miejsca w hierarchii ważności komponentów demokracji. Ustępowały m.in. miejsca wolności słowa, rządowi prawa, sprawiedliwości społecznej.

Tak jak konsolidacji autorytaryzmu w Rosji nie towarzyszył proces faktycznego wzmocnienia pozycji „partii władzy” i nabierania przez nią cech partii dominującej, tak też brak było wyraźnych zależności pomiędzy centralizacją „systemu partyjnego” a defederalizacją Rosją. Argumentacja Rikera nie miała zastosowania w przypadku Rosji, co tym samym negatywnie weryfikowało jej prawidłowość,

bowiem o ile proces defederalizacji był oczywisty, a system partyjny ulegał centralizacji, o tyle brak było przekonujących argumentów by stwierdzić, że: 1. wzrosła rola partii politycznych w procesie zarządzania państwem; 2. Jedna Rosja odegrała znaczącą rolę w procesie ograniczania autonomii regionów i podporządkowywania szefów regionów Kremłowi. Założenie to dodatkowo podważa fakt, że centralizacja Jedna Rosja nie była całkowita, partia wykazywała silne symptomy fragmentaryzacji.

Ewolucja stosunków federacyjnych w Rosji po roku 1999 ulegała konsekwentnej centralizacji. Rosyjski model federalizmu nabierał cech unitarnych, lub też przyjmując terminologię Rikera, zbliżała się do typu idealnego maksymalnego federalizmu. Mimo prób implementacji rozwiązań znanych z modelu określanego mianem alarmu przeciwpożarowego nosił bardzo wyraźne cechy istotnościowe modelu policyjnego. Jedna Rosja zdecydowanie należała do instrumentarium modelu policyjnego, była jednak przykładem mało reprezentatywnym instytucjonalizacji rozwiązań zewnętrznego monitoringu działań regionów. Jej rola w procesie centralizacji stosunków federacyjnych ulegała ewolucji i choć początkowo wiązano z nią duże oczekiwania w tym zakresie, faktycznie jej wkład okazał się być silnie ograniczony. Odnosi się to w szczególności do jej zaangażowanie w działania związane z kształtowaniem nowego formatu relacji pomiędzy elitami regionów a Kremlem. Podporządkowanie elit regionalnych centrum było rozciągnięte w czasie i choć Jedna Rosja zapewniła ustawodawcze wsparcie inicjatywom centralizacyjnym obozu władzy, to znacznie istotniejsze znaczenie miały w tym względzie: porażka wyborcza gubernatorsko-prezydenckiej „partii władzy” podczas wyborów w roku 1999, zmiana na stanowisku prezydenta Rosji, nastroje społeczne w Rosji w odniesieniu do idei federalizmu, istnienie szerokiego grona podmiotów zainteresowanych demontażem regionalnych machin politycznych. Struktury organizacyjne partii w regionach były podporządkowywane w wielu przypadkach interesom elit regionalnych, a regionalne oddziały partii doświadczały efektów konfliktów pomiędzy głównymi grupami elit w regionach.

Można przyjąć, że o ile Jedna Rosja była partią scentralizowaną, o tyle wykazywała wyraźne symptomy fragmentaryzacji, co było zgodne z faktycznym stanem relacji centrum – regiony i ukształtowanym modelem stosunków federacyjnych, cechującym się ograniczoną kontrolą centrum federalnego nad procesami społeczno-politycznymi w niektórych regionach Rosji. Mimo formalno-prawnej centralizacji stosunków federacyjnych w Rosji po roku 1999 i swobody, z jaką po roku 2012 struktury siłowe poprowadziły działania operacyjno-śledcze wobec członków regionalnej elity władzy, ich cechą istotnościową była znaczna asymetria strukturalna i procesualna w relacjach centrum z regionami. Przyjmując perspektywę neojarłyku można także zauważyć, że idealne założenia tego typu umowy: możliwość sprawowania niepodzielnej władzy na danym terytorium w zamian za gwarancję lojalności i utrzymywania porządku na danym terytorium – zapewnienia stabilności i dostarczania zasobów, ulegały jednak istotnej ewolucji w omawianym okresie. Zabezpieczenie porządku na danym terytorium przestało być gwarancją ciągłości zajmowanego urzędu przez szefa regionu. Co więcej

model ten nie miał uniwersalnego zastosowania. Zmniejszyła się też radykalnie liczba podmiotów mogących pozwolić sobie na negocjacje z centrum i zdolnych bronić swej autonomii.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Dorobek naukowo-badawczy habilitanta rozwijany po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych obejmuje ponad 40 pozycji, w tym monografie: *Unia Europejska a państwa Europy Wschodniej* (Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, ss. 254), współautorstwo z A. Stępień-Kuczyńską; *Polityka federacyjna Borysa Jelcyna i Władimira Putina* (Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2009, ss. 393 – na podstawie pracy doktorskiej), opracowanie *Mołdawia - rara avis in terris?: charakterystyka mołdawskiego reżimu politycznego na tle poradzieckich doświadczeń transformacyjnych* (wydane w serii wydawniczej Prace Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin – Łódź 2009, ss. 54, współautorstwo z T. Kapuśniak; *Paradiplomacy in Asia. Case Studies of China, India and Russia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, ss. 230, współautorstwo z M. Pietrasiak, T. Kamińskim, G. Bywalcem i D. Mierzejewskim. Ponadto przygotowałem 11 artykułów w czasopismach naukowych (w tym 1 w języku angielskim); 14 rozdziałów w monografiach zbiorowych (w tym 3 wydane za granicą); a także wykonałem redakcję naukową 3 monografii, a także 5 numerów czasopisma naukowego „Eastern Review”.

Powyższe osiągnięcia naukowe były rezultatem prowadzenia badań koncentrujących się – poza osiągnięciem wskazanym w poprzednim punkcie – wokół następujących obszarów badawczych:

1. **kształtowanie się federalizmu i stosunków centrum-regiony we współczesnej Rosji;**
2. **ewolucja reżimu politycznego poradzieckiej Rosji;**
3. **aktywność Rosji w regionie poradzieckim;**
4. **procesy transformacji ustrojowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej;**
5. **stosunki Unii Europejskiej z państwami Europy Wschodniej.**

Poddając analizie swój dorobek naukowy po obronie pracy doktorskiej chciałbym zwrócić uwagę przede wszystkim na nurt dotyczący **kształtowania się federalizmu i stosunków centrum-regiony we współczesnej Rosji**. Przede wszystkim za godne podkreślenia uważam fakt, że praca nad doktoratem dopełniona została jego opublikowaniem w postaci monografii pod tytułem: *Polityka federacyjna Borysa Jelcyna i Władimira Putina*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2009. W następnych latach kontynuowałem badania w zakresie idei i praktyki federalistycznej w Rosji. W przeciwieństwie do dotychczasowego obszaru prowadzonych przeze mnie badań, a dotyczącego miejsca i roli Prezydenta Federacji Rosyjskiej w procesie kształtowania stosunków federacyjnych w Rosji (*Rola prezydenta Federacji Rosyjskiej w procesie kształtowania stosunków federacyjnych w Rosji-rozważania*

metodologiczne, „Przegląd Europejski” 2008, 2(17); *Polityka federacyjna Borysa Jelcyna i Władimira Putina*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2009), podejmowałem wątki: 1. wykorzystywania federalizmu w celu legitymowania reżimu władzy Władimira Putina; 2. kształtowania się polityki centrum federalnego wobec oddzielnych makroregionów Rosji (Dalekiego Wschodu, Północnego Kaukazu); 3. aktywności międzynarodowej regionów Rosji ze szczególnym uwzględnieniem Dalekiego Wschodu. Problematyka stosunków federacyjnych podejmowana była przeze mnie także w ramach głównego osiągnięcia naukowego, w kontekście instytucjonalizacji Jednej Rosji i jej związków z defederalizacją systemu politycznego Rosji. Akcentowałem, że federalizm rosyjski ulegał centralizacji, ale nie w konsekwencji centralizacji „systemu partyjnego”. Centralizacja „systemu partyjnego” w Rosji toczyła się równolegle i uzupełniała centralizację systemu stosunków federacyjnych, dokonującą się w innych obszarach, np. finansowym czy też rozgraniczenia zakresów działań i pełnomocnictw. Rola Jednej Rosji w procesie centralizacji stosunków federacyjnych była ograniczona. Nie należy jej też jednak marginalizować. Partia w zdyscyplinowany sposób wspierała Kreml w procesie przyjmowania ustaw ograniczających autonomię regionów, za jej pośrednictwem obóz władzy kontrolował regionalne zgromadzenia ustawodawcze, deputowani Jednej Rosji z przedstawicielskich jednostek samorządu terytorialnego tworzyli „filtr municypalny” wykorzystywany po roku 2012 w celu dopuszczenia do udziału w wyborach gubernatorskich wyselekcjonowanych kandydatów.

W artykule pod tytułem *Perspektywy federalizmu w Rosji z punktu widzenia konserwatywno-autorytarnej modernizacji rosyjskiego reżimu politycznego*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2014 R. 12, Zeszyt 1 zwracałem uwagę, że: w dającej się przewidzieć przyszłości w Rosji nie będzie miał miejsca powrót do decentralizacji systemu stosunków federacyjnych znanej z okresu rządów Borysa Jelcyna – mimo przywrócenia niektórych zdobyczy federalistycznych z tejże epoki i nadania elitom regionalnym znacznej autonomii politycznej. Ona sama pozostanie państwem o „unitarnym modelu federalizmu” tj. takim w którym idea federalistyczna jest traktowana instrumentalnie i sprowadzana do instytucjonalnej manipulacji rzeczywistością, legitymowania praktyk dalekich od ducha federalizmu, a centralizacja funkcji władczych wykracza poza praktykę polityczną państw unitarnych. W Rosji Putina „unitarny federalizm” wspiera autorytaryzm (monocentryczny), podczas gdy w latach 90. „zdecentralizowany i asymetryczny federalizm” maskował słabość państwa i będącą jego skutkiem anokrację. W jednym i w drugim przypadku mamy do czynienia ze spójnością pomiędzy reżimem politycznym a modelem relacji centrum-regiony. Jednocześnie niezależnie od tego z jaką formą federalizmu mamy do czynienia „unitarną” czy „zdecentralizowaną” regiony Rosji i ich elity pozostają siłą z którą Kreml musi się liczyć.

W artykule *Centrum federalne wobec problemu aktywności międzynarodowej regionów w kontekście ewolucji stosunków federacyjnych w Rosji*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2016, nr 3 podkreślam, że mimo ogromnej przewagi centrum nad regionami pod względem dostępnych

zasobów i wskutek ustanowionych reguł formalno-prawnych funkcjonowania stosunków federacyjnych, elity regionalne pozostają siłą, z którą władze centrum muszą się liczyć tak w wymiarze negatywnym (sabotowanie polityki centrum/nieumiejętne wcielanie jej w życie), jak i pozytywnym (mobilizacja „zaplecza administracyjnego” podczas kluczowych dla Kremla kampanii wyborczych). Część najsilniejszych regionów wykorzystuje tę sytuację na swoją korzyść, inne – pozbawione atutów politycznych i gospodarczych lecz mających pozytywne doświadczenia współpracy z państwami Zachodu w latach 90., starają się ze wszelkich sił bronić swej autonomii. Wszystko to powoduje, że model scentralizowanej koordynacji nie jest wewnętrznie spójny i tym samym skonsolidowany. Spoglądając wstecz na zagadnienie aktywności międzynarodowej regionów Rosji po roku 2000, pod kątem jej wpływu na rosyjską państwowość, zaniepokojenie budzi fakt, że model scentralizowanej koordynacji działań regionów może być w niektórych przypadkach skrajnie niekorzystny dla regionów. W szerszej perspektywie jego konsolidacja stanowić może wyzwanie dla stabilności rosyjskiego systemu politycznego w obecnym kształcie, generuje bowiem nastroje niezadowolenia i protestu w regionach najbardziej zainteresowanych współpracą międzynarodową – która jest dla nich jednym z istotnych źródeł rozwoju społeczno-gospodarczego. Wymuszane przez Kreml formy współpracy międzynarodowej nie przynoszą bowiem spodziewanych skutków. Doświadczenie aktywności międzynarodowej regionów rosyjskiego Dalekiego Wschodu, czy szerzej także współpracy gospodarczej Rosja – Chiny, która miała zastąpić kontakty gospodarcze Rosji z Zachodem po roku 2014, są tego najlepszym przykładem. Realizując badania w obrębie tego nurtu byłem wykonawcą w projekcie pod tytułem „Wymiary aktywności międzynarodowej władz regionalnych na przykładzie Chińskiej Republiki Ludowej, Republiki Indii i Federacji Rosyjskiej”, którego okres realizacji przypadł na lata 2013-2016. Projekt wykonywany był w ramach programu OPUS i finansowany z Narodowego Centrum Nauki. Zwieńczeniem prac nad projektem była monografia *Paradiplomacy in Asia. Case Studies of China, India and Russia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, przygotowana razem z: M. Pietrasiak, G. Bywalec, T. Kamiński, D. Mierzejewski.

W odniesieniu do Kaukazu Północnego w ramach opracowania *Północnokaukaskie wyzwania Rosji: nowa polityka rządu federalnego*, [w:] *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych. Władza, elity, przywództwo*, red. T. Bodio, Aspra-JR, Warszawa 2012 pisałem, że problemy rządu federalnego z regionem należy postrzegać pod wieloma kątami i w szerokim kontekście. Po pierwsze, region, a wraz z nim rząd federalny boryka się z dziedzictwem polityki radzieckiej. Sprzyjała ona modernizacji (niwelowała specyfikę stosunków etnicznych i religijnych), arbitralnie kreśliła granice wewnętrzne, tworzyła „siedziby narodowe”, skazywała na banicję całe narody. Z drugiej strony, rząd federalny popełnił szereg błędów już po proklamowaniu suwerenności. Nie bez winy są także lokalne elity polityczne, pochłonięte pomnażaniem dóbr materialnych, które zaniedbywały rozwój społeczno-gospodarczy regionu, w nadziei, że odpowiedzialność spadnie na centrum. Elitom lokalnym przypisuje

się także „grzech zaniedbania i naiwności” – jej przedstawiciele nie doceniali znaczenia i natury zbrojnego podziemia religijno-politycznego, wierząc i utrzymując w tej wierze rząd federalny, iż religijno-polityczna opozycja na Kaukazie Północnym, jest w istocie podziemiem kryminalnym. Zaniedbań i błędów nie da się nadrobić w ciągu życia jednego pokolenia. Odległa perspektywa uregulowania sytuacji w regionie wynika nie tylko z wieloletniego okresu gromadzenia się nierozwiązywanym problemom, ale także z ich heterogenicznej natury, dotyczącej zarówno polityki społecznej i gospodarczej, tożsamości narodowej i religijnej, napięć pomiędzy głównymi grupami etnicznymi i w obrębie islamu, relacji z centrum federalnym, czy w końcu wpływu aktorów zewnętrznych. Za najbardziej prawdopodobny uznaje się rozwój sytuacji na Kaukazie Północnym i polityki centrum wobec regionu według scenariusza inercyjnego. Zakłada on zachowanie istniejącego *status quo* w odniesieniu do sytuacji w regionie, jak i relacji „centrum – Północny Kaukaz”: stagnacja społeczno-polityczna, brak uregulowania sytuacji konfliktowych, prowadzące do przeciągającego się konfliktu z udziałem rywalizujących klanów i ugrupowań ekstremistycznych. Utrzymanie *status quo*, oznacza powolne, lecz systematyczne dalsze oddalanie się regionu od Rosji. Scenariusz inercyjny doprowadzi do nieodwracalnej demodernizacji, tradycjonalizacji regionu według modelu turkmeńskiego i utraty reszty kontroli przez centrum nad Kaukazem Północnym, co biorąc pod uwagę rosnące kaukaskie resentymenty w rosyjskim społeczeństwie, sprzyjać będzie tylko wzrostowi coraz bardziej głośniejszych i zdecydowanych żądań oddzielenia go od Rosji.

Analizując politykę rządu federalnego wobec regionu północnokaukaskiego uczestniczyłem w realizacji międzynarodowego programu naukowego zainicjowanego przez Tadeusza Bodio i Zakład Badań Wschodnich Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego pt. „Przywództwo, elity i ośrodki władzy na Kaukazie” w latach 2011–2012. 20 grudnia 2012 roku Komisja Konkursowa VI edycji Międzynarodowego Konkursu na prace naukowe z kaukazoznawstwa i południowo-rosyjskiej regionalistyki im. akademika Ju. A. Żdanowa, organizowanego przez ośrodek badań nad Kaukazem - Federalny Uniwersytet Południowy w Rostowie nad Donem, przyznała pierwszą nagrodę (Dyplom pierwszego stopnia) Tadeuszowi Bodio – kierownikowi Zakładu Badań Wschodnich za koncepcję, kierownictwo międzynarodowym zespołem badawczym i redakcją naukową książek: *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych* (Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 350); *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych* (Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 478).

Nurt badawczy dotyczący **ewolucji reżimu politycznego współczesnej Rosji**, który korespondował z badaniami realizowanymi przez mnie w ramach prac nad głównym osiągnięciem naukowym, został przeze mnie podjęty jeszcze przed obroną pracy doktorskiej i obejmował m.in. pracę nad przygotowaniem leksykonu poświęconego współczesnemu systemowi politycznemu Rosji, na potrzeby

którego dokonałem m.in. charakterystyki rozwiązań rosyjskiego reżimu konstytucyjnego, modelu rosyjskiego centrum-regionu, a także głównych partii politycznych.

Podjąłem wówczas już badania nad instytucjonalizacją rosyjskiego systemu partyjnego i kształtowaniem się nowego typu „partii władzy” uosabianego przez Jedną Rosję. Zwracałem uwagę na zmianę w obrębie wymiarów ilościowego i jakościowego zagadnienia instytucjonalizacji systemu partyjnego i wpływu tego procesu na regres rozwiązań demokratycznych w Rosji w pierwszych latach prezydentury Władimira Putina. Ustalenia te przedstawione zostały w opracowaniu *Wpływ wyborów do Dumy IV kadencji na kształt systemu partyjnego w Rosji* zamieszczonym w *Cultura et Politica. Studia i rozprawy dedykowane Profesorowi Jerzemu Kmiecickiemu*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005.

W rozprawie doktorskiej poświęconej kształtowaniu się stosunków federacyjnych w okresie prezydentury Borysa Jelcyna i Władimira Putina (*Polityka federacyjna Borysa Jelcyna i Władimira Putina*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2009) zwracałem uwagę na istnienie zależności pomiędzy defederalizacją rosyjskiego systemu politycznego a postępującą konsolidacją reżimu autorytarnego. Jedną z konkluzji pracy było stwierdzenie, że demontaż rozwiązań federalistycznych epoki lat 90. współgrał z rezygnacją z wielu zdobyczy demokratycznych tego okresu. Unitarno-federalistyczna hybryda ukształtowana w Rosji do roku 2006 korespondowała z hybrydalnym demokratyczno-autorytarnym modelem reżimu politycznego Rosji Putina. Likwidacji pluralizmu politycznego i wolności mediów towarzyszyło ograniczanie autonomii elit regionalnych – w przypadku Rosji oznaczało to koncentrację pełni władzy w rękach jednego ośrodka decyzyjnego i miało zgubny wpływ z punktu widzenia perspektyw demokratyzacji Rosji. W Rosji anokracja ustąpiła miejsce reżimowi autorytarnemu w decydującym stopniu ze względu na defederalizację systemu politycznego po roku 1999. Co więcej proces ograniczania samodzielności elit regionalnych cieszył się w początkowej fazie poparciem społecznym i środowisk demokratycznych i akademickich, które zwracała na opresyjny charakter wielu regionalnych systemów politycznych.

W następnych latach kontynuowałem ten nurt badawczy w ujęciu teoretycznym, rozważając, w którym miejscu na osi continuum wyznaczanym przez typy idealne reżimu demokratycznego i autorytarnego znajduje się rosyjski reżim polityczny Rosji Putina (*Rozważania nad naturą reżimu politycznego współczesnej Rosji*, [w:] *Rosja: refleksje o transformacji*, red. S. Bielań, A. Skrzypek, Międzyinstytutowa Pracownia Badań nad Rosją i Państwami Poradzieckimi. Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych. Uniwersytet Warszawski, Aspra-Jr, Warszawa 2010). W swych badaniach uwzględniałem ustalenia dotyczące hybryd autorytarno-demokratycznych kształtujące się w zachodnioeuropejskiej politologii, ale także badania rosyjskich politologów, poszukujących oryginalnych definicji na potrzeby opisu procesów społeczno-politycznych dokonujących się w Rosji po roku 1999.

Przyjmując założenie, że w obrębie rosyjskiego systemu politycznego coraz wyraźniej zarysowują się cechy typu idealnego autorytaryzmu, jednocześnie analizowałem ten proces z uwzględnieniem wysiłków na rzecz modernizacji rosyjskiej państwowości. W opracowaniu *Węzłowe problemy modernizacji Rosji w świetle rozważań przedstawicieli rosyjskiego środowiska opiniotwórczego*, „Polityka Wschodnia”, 2012, tom. 2 podejmowałem zagadnienie dotyczące: interpretacji pojęcia modernizacji w środowisku politycznym i akademickim Rosji, społecznej jej percepcji a także możliwości realizacji w Rosji scenariusza autorytarnej modernizacji.

Zagadnienie społecznego stosunku do problemu modernizacji rosyjskiej państwowości, a szerzej także konsolidującego się reżimu autorytarnej stało się przedmiotem moich badań w następnych latach. Problematykę tą podejmowałem łącznie z kwestią legitymacji i legitymizacji systemu politycznego Rosji w okresie prezydentury Władimira Putina. Na szczególną uwagę w tym względzie zasługują dwa opracowania: 1. *Stanowisko rosyjskiej opinii publicznej w odniesieniu do włączenia Krymu w skład Federacji Rosyjskiej. Rozważania w kontekście legitymizacji rosyjskiego reżimu politycznego*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2014 R. 12, Zeszyt 5, w którym razem z M. Klonowskim analizowaliśmy wpływ polityki zagranicznej Rosji na odcinku ukraińskim i aneksję Krymu na wzrost społecznej legitymacji reżimu politycznego: *Trzydzieści lat później... Społeczna pamięć o pierestrojce we współczesnej Rosji*, „Studia Politologiczne” 2017, vol. 46, gdzie podnoszę problem społecznych wyobrażeń na temat idealnego typu wspólnoty politycznej w Rosji i związków pomiędzy stosunkiem Rosjan do *pierestrojki* a oceną rzeczywistości społeczno-politycznej i gospodarczej w Rosji.

Istotnym obszarem moich badań po doktoracie był problem **aktywności Rosji na obszarze poradzieckim**. Związany był on jeszcze z tematyką mojej pracy magisterskiej poświęconej stosunkom ukraińsko-rosyjskim w wymiarze politycznym i geopolitycznym.

W swych badaniach zwracałem uwagę, że Rosja nie zamierza przyczynić się do demontażu Wspólnoty Niepodległych Państw. Podstawowy argument tkwi w sferze ambicjonalno-psychologicznej – decyzja o rozwiązaniu WNP oznaczałaby symboliczną porażkę Rosji i dowodziła ponad wszelką wątpliwość jej słabości na obszarze poradzieckim. Wspólnota w dalszym ciągu pełni funkcję ośrodka konsolidującego nowe niepodległe państwa w geopolitycznej przestrzeni byłego Związku Radzieckiego. W samej Rosji ścierały i ścierają się opinie zwolenników utrzymania WNP, jej demontażu, słychać też głosy o konieczności dalszej modernizacji zasad jej funkcjonowania, tak by jej nowa konstrukcja odpowiadała realiom międzynarodowym (wielowektorowemu charakterowi polityk zagranicznych państw regionu). Z rosyjskiego punktu widzenia, tj. zabezpieczania jej interesów narodowych, konieczne jest uwzględnienie argumentów sugerujących, że należy dołożyć wszelkich starań, by członkostwo w WNP nie było postrzegane przez państwa poradzieckie jako alternatywa dla współpracy na innych kierunkach i z innymi państwami czy organizacjami międzynarodowymi. Ona sama zaś musi przestać postrzegać WNP jako instrument jednobiegunowej integracji, a także zaprzestać uporczywego

przeciwstawiania eurazjatyckiego wektora rozwoju współpracy – europejskiemu. Znacznie poważniejszy od kwestii utrzymywania przy życiu WNP problem, z punktu widzenia perspektyw rozwoju procesów integracyjnych na obszarze poradzieckim i udziału w nich Rosji, związany jest z pytaniem o możliwość łączenia w przyszłości różnych wektorów rozwoju współpracy zagranicznej: 1) regionalnej integracji Rosji z państwami WNP; 2) strategicznego partnerstwa z Unią Europejską (Wspólna Europejska Przestrzeń Gospodarcza); 3) strategicznego partnerstwa z Chinami w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Brak wyboru określonej strategii w wymiarze współpracy międzynarodowej utrudnia wypracowanie i realizację bieżącej polityki Rosji wobec obszaru WNP w całości i w odniesieniu do poszczególnych państw regionu. O tym, że w Rosji istnieją napięcia i konflikty w stosunku do wyboru strategii współpracy międzynarodowej, świadczy dylemat w kwestii wyboru między kontynuowaniem wysiłków na rzecz członkostwa Rosji w WTO („globalistyczny” lobbing ze strony przedstawicieli rosyjskiego wielkiego biznesu i Rosyjskiego Związku Przemysłowców i Przedsiębiorców) a realizacją projektu unii celnej z udziałem Białorusi i Kazachstanu („regionalistyczny” lobbing zwolenników EaWG).

W tym nurcie badawczym pozostaje m.in. praca, które opublikowałem przed obroną pracy doktorskiej – *Miejsce i rola Wspólnoty Niepodległych Państw w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Rosja między współczesnością a historią*, red. Albin Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002, w którym analizowałem kształtujący się w okresie lat 90. i pierwszych latach prezydentury Władimira Putina stosunek do Wspólnoty Niepodległych Państw, wskazując na ambiwalentny stosunek Kremla do wspomnianej struktury. Jednocześnie zwracałem uwagę na dynamicznie rozwijający się charakter stosunków bilateralnych pomiędzy członkami Wspólnoty, który zdecydowanie górował nad rozwiązaniami multilateralnymi. W następnych latach kontynuowałem ten nurt badawczy publikując szereg prac poświęconych ewolucji miejsca i roli WNP w polityce zagranicznej Rosji (*Miejsce i rola obszaru poradzieckiego w rosyjskim dyskursie publicznym na temat perspektyw polityki zagranicznej współczesnej Rosji*, [w:] *Federacja Rosyjska - Wspólnota Niepodległych Państw. Studia Wschodnie Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. T. 2*, red. T. Kapuśniak, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011; *Miejsce i rola Rosji we współczesnym systemie stosunków międzynarodowych w świetle ewolucji stosunków unijno-rosyjskich*, [w:] *Unia Europejska i Rosja w kierunku nowego otwarcia*, red. B. Piskorska, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012; *Procesy integracyjne i dezintegracyjne na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] *Na gruzach Imperium... W stronę nowego ładu międzynarodowego i społeczno-politycznego w regionie Europy Wschodniej*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Słowikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012). Zwracałem w nich uwagę, że idea reintegracji przestrzeni poradzieckiej w dalszym ciągu – mimo upływu ponad 20 od chwili rozpadu Związku Radzieckiego – w dalszym ciągu zajmuje poczesne miejsce w dyskursie politycznym i akademickim współczesnej Rosji. W jego obrębie

rywalizuje ze sobą jednak -szereg – często sprzecznych podejść. Wspólnota Niepodległych Państw, przestała już w tym momencie odgrywać rolę mechanizmu „cywilizowanego rozvodu”, lecz nie nabrała w międzyczasie nowej. Asymetria potencjałów gospodarczych państw regionu i fakt jego penetracji przez zewnętrzne ośrodki geopolityczne uniemożliwiał realizację realnych przedsięwzięć integracyjnych. Priorytetem z punktu widzenia Rosji była współpraca bilateralna. Sam region poradziecki ulegał marginalizacji z punktu widzenia rozwoju gospodarczego Rosji – udział państw regionu w ogólnej wymianie towarowej z Rosją odstawał od państw spoza regionu, jak Niemcy czy Chiny. Aktywność Rosji w regionie poradzieckim w wymiarze procesów reintegracyjnych – w większym stopniu deklaracyjnych i nastawionych na eksploatację słabszych partnerów – stała się jedną z głównych przyczyn pogorszenia się relacji w układzie Unia Europejska – Rosja. Mimo, że Rosja daleka była od osiągnięcia namacalnych wyników w dziele reintegracji przestrzeni poradzieckiej, nawet w stosunkach z Białorusią, zazdrośnie strzegła swej swobody działania w regionie i nie zamierzała po raz kolejny biernie przyglądać się działaniom Zachodu, który wielokrotnie w przeszłości swą polityką dał wyraz, że nie zamierza liczyć się z interesami i opinią Rosji. Ten problem łączy się z kolejnym nurtem moich wysiłków badawczych – **stosunków Unii Europejskiej z państwami Europy Wschodniej**.

Został on podjęty przeze mnie jeszcze przed obroną rozprawy, czego przykładem jest opracowanie *Stosunek Rosjan do współpracy z Zachodem i "prozachodniego zwrotu" w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina*, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych*, red. Alicja Stępień-Kuczyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, w którym zwracałem uwagę na – chwilowo pozytywną – zmianę w nastrojach społecznych Rosjan w stosunku do szeroko rozumianego Zachodu. Analizując dane rosyjskich ośrodków badania opinii publicznej z tego okresu odnotowywałem wyraźne zróżnicowane postawy Rosjan wobec Stanów Zjednoczonych z jednej strony i państw europejskich z drugiej. Rosjanie afirmowali bowiem egalitarny model funkcjonowania zachodnioeuropejskich wspólnot politycznych i jednocześnie odrzucali liberalny i antyspołeczny model stosunków społeczno-gospodarczych obowiązujący ich zdaniem w Stanach Zjednoczonych. Przypisywali im również skłonność do realizowania agresywnej polityki zagranicznej i eksploataowania zasobów ludzkich i surowcowych Rosji.

Rozważając problematykę kształtowania się stosunków pomiędzy Unią Europejską a państwami Europy Wschodniej szczególną uwagę poświęcałem właśnie Rosji, która ze względu na swój potencjał militarno-gospodarczy i status dziedzica Związku Radzieckiego odgrywała kluczową rolę z punktu widzenia unijnych decydentów kształtujących zręby polityki wschodniej UE i starających się dokonać jej implementacji. Wspólne, unijno-rosyjskie sąsiedztwo stało się obszarem konfrontacji pomiędzy Brukselą i Moskwą. Strona rosyjska zarzucała Unii naruszanie jej wyłącznej sfery wpływów, oskarżając niektóre z państw członkowskich (w szczególności z Europy Środkowej) o inspirowanie działań mających zdecydowanie antyrosyjski charakter. Rosnące napięcie w stosunkach unijno-rosyjskich

miało istotny wpływ na ewolucję rosyjskiego reżimu politycznego, wzrost postaw anty-zachodnich i izolacjonistycznych. Zaangażowanie Polski w konstruowanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i udział w „pomarańczowej rewolucji” zdecydowanie pogarszały jej wizerunek w oczach kremlowskich decydentów. Rosja, którą swego czasu również zaproszono do udziału w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa zdecydowanie odrzuciła tę propozycję. Kreml dał wyraz swojemu niezadowoleniu z prób pomniejszenia roli Rosji w systemie stosunków międzynarodowych poprzez „wrzucanie jej do jednego koszyka” z takimi państwami jak: Białoruś, czy Mołdawia. Zagadnieniu rosyjskiego stosunku do unijnych koncepcji w zakresie „Wymiaru Wschodniego” poświęcone są moje następujące prace: *Rosja wobec Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2008 R. 6; *Rosja wobec wschodnich inicjatyw Unii Europejskiej*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J.M. Fiszer, ISP PAN, Warszawa 2012 (we współpracy z J. Brodowską).

Rosyjski stosunek do ENP podkreślał również moim zdaniem antyokcydentalistyczny wybór modelu rozwoju rosyjskiej wspólnoty politycznej i konfrontacyjne podejście do relacji z Zachodem. Porażka koncepcji „partnerstwa dla modernizacji”, która pojawiła się w dialogu unijno-rosyjskim w okresie prezydentury Dmitrija Miedwiediewa była najlepszym potwierdzeniem tej prawidłowości, o czym piszę razem z A. Stępień-Kuczyńską w artykule *Europejski wymiar rosyjskiej debaty modernizacyjnej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2011 T. 1 No. 1/2011.

Przedmiotem moich zainteresowań w obrębie tego nurtu badawczego – obok relacji unijno-rosyjskich i kształtowania się „wymiaru wschodniego” polityki zewnętrznej Unii Europejskiej – były stosunki łączące Brukselę i poszczególne państwa członkowskie z wybranymi państwami Europy Wschodniej, przede wszystkim: Białorusią, Mołdawią i Ukrainą. Analizowałem zarówno reakcję tych państw na unijne propozycje w zakresie nowych inicjatyw politycznych i ekonomicznych, jak również próby rozwiązywania problemów trapiących wspomniane państwa z udziałem Brukseli.

Mój dorobek w tym obszarze jest rozbudowany i zarazem zróżnicowany. Obejmuje zarówno monografię pod tytułem: *Unia Europejska a państwa Europy Wschodniej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, napisaną razem z A. Stępień-Kuczyńską, artykuły naukowe i rozdziały w pracach zbiorowych: *Stosunki polsko-rosyjskie na tle relacji rosyjsko-unijnych*, [w:] *Polska-Rosja. Stosunki gospodarcze 2000-2020*, red. Paweł Bożyk, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Informatycznej, Warszawa 2009 (razem z A. Stępień-Kuczyńską), *Współczesna odsłona polityki Unii Europejskiej wobec Białorusi, Mołdawii i Ukrainy. Koncepcje, narzędzia, perspektywy*, [w:] Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata, red. T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, M. Gołoś, Lublin 2009, jak również szereg prac o charakterze analitycznym, które powstały w okresie mojej kilkuletniej współpracy z Centrum Europejskim w Natolinie, w ramach programu badawczego „Europa i jej sąsiedzi”. Należą do nich: *Co dalej z Białorusią? Perspektywy dialogu Mińsk-Bruksela*, „Analizy

Natolińskie”, 2 (34) 2009, http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_2_2009.pdf; *Polityka Wschodnia Unii Europejskiej po rozszerzeniu (2004-2009) wnioski dla Polski*, Raport Centrum Europejskiego Natolin, Warszawa - Natolin 2009 (dokument niepublikowany, razem z K. Piskorska i P. Żurawski vel Grajewski); *Konsekwencje „kaukaskiego precedensu” dla perspektyw uregulowania konfliktu wokół Nadniestrza*, 6 (29), 2008, http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_6_2008.pdf; *Perspektywy ukraińskiej polityki zagranicznej pod rządami „demokratycznej koalicji”*, „Analizy Natolińskie”, 2 (25), 2008, http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_2_2008.pdf; *Stosunki unijno-rosyjskie w okresie niemieckiej prezydencji. Stagnacja zamiast przełomu?* „Analizy Natolińskie”, 6(19) 2007, http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_6_2007.pdf.

Istotne miejsce w ramach mojego dorobku badawczego zajmuje problematyka dotycząca **procesów transformacji ustrojowej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej**, związana jest ona bowiem z moją **działalnością na rzecz popularyzowania nauki, współpracą międzynarodową i aktywnością dydaktyczną** realizowaną w ramach Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Od roku 2008 pełnię funkcję sekretarza Komisji Badań nad Integracją Europy Polskiej Akademii Nauk Oddział w Łodzi a od roku 2012 sekretarza w Międzynarodowym Centrum Badań Wschodnioeuropejskich Uniwersytetu Łódzkiego i sekretarza komitetu redakcyjnego czasopisma naukowego wydawanego przez Centrum i Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego „Eastern Review”, przed rokiem 2019 czasopismo miało 5 punktów na liście MNiSW i było indeksowane w szeregu bazach referencyjnych: BazEkon, BazHum, CEJSH, CEON Centrum Otwartej Nauki, ICI Journals Master List, ProQuest. W okresie lat 2012 – 2018 uczestniczyłem w redakcji naukowej 4 monografii zbiorowych które poświęcone były problematyce przemian ustrojowych w regionie Europy Wschodniej i współpracy międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem: procesów modernizacji dokonujących się we współczesnej Rosji, stosunków ukraińsko-polskich i kształtowania się społeczeństw obywatelskich w państwach regionu. We wspomnianych latach współredagowałem następujące tomy czasopisma: *Współczesna Ukraina w warunkach nowego ładu międzynarodowego i społeczno-politycznego w regionie Europy Wschodniej*, „Eastern Review” Tom 1/2012; *Rosja i państwa Europy Środkowej i Wschodniej w obliczu wyzwań modernizacji*, „Eastern Review” Tom 2/2013; *Polska-Ukraina: Partnerstwo regionów*, „Eastern Review” Tom 3/2014; *Europa Wschodni: Od pieriestrojki do modernizacji*, „Eastern Review” Tom 5/2016; *Spółczesne społeczeństwa obywatelskie w państwach regionu Europy Środkowej i Wschodniej*, „Eastern Review” Tom 6/2017.

Realizując badania w zakresie studiów nad transformacją systemową i sprawując funkcje sekretarza obydwu wspomnianych ośrodków naukowych (Komisji Badań nad Integracją Europy Polskiej Akademii Nauk Oddział w Łodzi i Międzynarodowego Centrum Badań Wschodnioeuropejskich)

uczestniczyłem we współpracy międzynarodowej Wydziału Studiów Międzynarodowych z uczelniami wyższymi z Rosji (Rosyjskim Uniwersytetem Przyjaźni Narodów, Moskiewski Uniwersytet Państwowy im. Michaiła Łomonosowa, Akademia Służby Państwowej przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej, Państwowy Uniwersytet Humanistyczny w Tule, Błagowieszczeński Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny), Ukrainy (Czerniowiecki Uniwersytet Państwowy im. Jurija Fedkowycza, Chmielnickim Uniwersytetem Państwowym), Białorusi (Białoruski Uniwersytet Państwowy) i Niemiec (Centrum Europy Wschodniej (GiZo) w Giessen).

Obejmowała on nie tylko wspólną aktywność wydawniczą w ramach „Eastern Review” lecz także udział we wspólnych projektach naukowo-badawczych i organizację przedsięwzięć konferencyjnych i seminaryjnych. W okresie lat 2007 – 2018 byłem organizatorem i współorganizatorem 10 wydarzeń naukowych o zasięgu międzynarodowym z udziałem przedstawicieli zagranicznych uczelni partnerskich mojego macierzystego wydziału:

Polsko-rosyjska szkoła politologiczna: Państwo – Polityka – Społeczeństwo, Tuła – Moskwa 6–10 września 2007; *Federation For Peace And Conciliation*: Sesja wyjazdowa – Klub Uczonych Łódź 24–30 listopad 2007; Międzynarodowa konferencja naukowa: *20 lat transformacji w regionie Europy Środkowej i Wschodniej*, Łódź 23–24 listopada 2009, Centrum Szkoleniowo-Konferencyjne Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa: *Na gruzach Imperium... W stronę nowego ładu politycznego, społeczno-gospodarczego i międzynarodowego w regionie Europy Środkowej i Wschodniej*, 26–27 październik 2011, Łódź, Centrum Szkoleniowo-Konferencyjne Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa *Europa Wschodnia w obliczu wyzwania modernizacji*, 26 listopad 2012, Łódź, Centrum Szkoleniowo-Konferencyjne Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa: *Współczesna Ukraina: W stronę budowy nowoczesnej państwowości*, 21–22 maja 2013, Łódź, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa: *Polska – Ukraina: Partnerstwo Regionów*, 21–22 Październik 2014, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa: *Europejskie Procesy Modernizacyjne. Szanse i wyzwania*, 21-22 październik 2015, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, Centrum Badań Wschodnioeuropejskich Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa: *Region, wspólnota, obywatel...Funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego w Europie Środkowej i Wschodniej*, 27-28 października 2016, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego; Międzynarodowa konferencja naukowa: *Instytucja prezydenta w systemach politycznych państw regionu Europy Środkowej i Wschodniej*, 21-22 listopada 2018, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, Centrum Badań Wschodnioeuropejskich Uniwersytetu Łódzkiego, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu.

Zwieńczeniem prac wspomnianych konferencji było kilka monografii zbiorowych, część z nich współredagowałem. Były to następujące pozycje: *20 lat transformacji w regionie Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Słowikowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Łódź-Toruń 2010, ss. 239; *Dialog europejski Zachód-Wschód: dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989-2009*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Potz, M. Słowikowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 355; *Na gruzach imperium... W stronę nowego ładu międzynarodowego i społeczno-politycznego w regionie Europy Środkowej i Wschodniej*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Słowikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, ss. 352;

Pracę naukową łączę z obowiązkami dydaktycznymi, które od roku 2004 realizuję w ramach kierunku politologia i stosunki międzynarodowe. W ramach obowiązków dydaktycznych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych prowadziłem szereg zajęć dydaktycznych związanych z obszarami moich zainteresowań badawczych, zarówno w języku polskim, jak również angielskim i rosyjskim. Zajęcia te skierowane były tak do studentów z Polski, jak i z zagranicy uczestniczących w kursie *Political Management* i programach wymiany akademickiej *Mobility Direct* i *Erasmus: European political systems and elections*, *Инновационные направления современной политологии: концепции, модели, подходы, Политические системы государств Центральной и Восточной Европы, Региональная политика и местное самоуправление, Political transition and transformation, Восточная Европа: политика, экономика, общество, Models of democratic and non-democratic states, Civil society, Political systems in the regions of the world.*

Podejmując się działań na rzecz popularyzowania nauki, uczestniczyłem w takich przedsięwzięciach jak: *Festiwal Nauki, Techniki i Sztuki, Olimpiada z Wiedzy o Polsce i świecie Współczesnym, Uniwersytet Zawsze Otwarty*, z wykładami dotyczącymi podejmowanej przeze mnie problematyki: *10 lat Polski w UE; Współczesna kondycja demokracji na świecie, Wizerunek społeczny Władimira Putina.*

Brałem także udział w przygotowywaniu raportów samooceny na kierunku politologia i stosunki międzynarodowe w roku 2016 i 2018.

Michał Słowikowski